Cengiz Dağcı

Anneme Mektuplar

YAYIN NU: 198
EDEBÎ ESERLER: 94

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 49269

ISBN: 978-625-408-402-7

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

1. Basım: 1988
8. BASIM

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Kapak Tasarımı: GNG Tanıtım

Dizgi-Tertip: Ötüken

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: ÇINAR MATBAACILIK VE YAY. SAN. TİC. LTD. ŞTİ.
Yüzyıl Mah. Matbaacılar Cad. Ata Han No:34 K:5
Bağcılar / İSTANBUL Tel: (0212) 628 96 00
Sertifika No: 45103

İstanbul- 2022

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Cengiz Dağcı; 9 Mart 1919 tarihinde Kırım'ın Yalta şehrinin Gurzuf köyünde doğar. Çocukluğu kıtlık, yoksulluk, Rus emperyalizminin zulmü ve büyük baskılar altında geçer. İlkokulu köyünde, ortaokulu Akmescit'te bitirir. Kırım Pedagoji Enstitüsü ikinci sınıfında iken İkinci Dünya Savaşı çıkar. 1941'de Ukrayna cephesinde Almanlara esir düşer. Almanların yenilmesi üzerine esir kampından kurtularak müttefik devletler safına sığınır. 1946'da Londra'ya yerleşir. İngiltere'deki hayatı da hiç kolay olmaz; bir taraftan yazarken en vasıfsız ve ağır işlerde çalışmak zorunda kalır.

"Türkçe bana anamın konuştuğu dil" diyerek yazı dili olarak Türkçeyi kabul eder. Türkiye Türkçesindeki ilk kitabı 1956 yılında Varlık Yayınları tarafından yayınlanan Korkunç Yıllar'dır. Yaşar Nabi ile mektuplaşarak tanışan Dağcı, eserlerini de posta yolu ile gönderir. Soğuk savaş şartlarının siyasi etkilerinin hissedilmesi, Sovyetler Birliği'nin sol entelijansiya ile kurduğu ilişkiler ve fikir hayatımızdaki çatlamalar yazarı yalnızlaştırmak üzereyken, Ötüken Yayınevi ile tanışır. Ötüken Yayınevi vasıtasıyla yirmiden fazla kitabı Türk okuyucusuyla buluşturur.

Dağcı Türk edebiyatının büyük yazarları arasındadır. Romanlarında Kırım Türklerinin yaşadığı acıları hüzünlü ama berrak bir üslupla aksettirir. Kitapları yıllarca elden ele dolaşır. Kırımla olan ilgisini hiçbir zaman koparmaz ve Kırım Türklerinin vatanlarına dönüşlerini anlatmayı ihmal etmez. Hatıralarında "Ben yalnızca Kırım'ın yazarı değilim ama Kırım'ın faciasını bütün gerçeği ve içtenliğiyle yalnız ben yazabilirdim" der. Hayatının son yıllarında içerisinde bulunduğu muhitteki karakterleri ele alan hikâyeler de yazar.

En büyük destekçisi savaş sırasında Polonya'da tanıştığı ve 1998 yılında kaybettiği kıymetli eşi Regina Hanım olur. Aralarında Yazarlar Birliği'nin ve İlesam'ın yılın yazarı, Türk Ocakları'nın üstün hizmet ödülü de olmak üzere sayısız ödül alır. En son 21.03.2011 tarihinde Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü tarafından düzenlenen "Türk Dünyasında Zirve Şahsiyetler: Cengiz Dağcı" sempozyumuyla yazarlık macerası ele alınan Cengiz Dağcı, 22 Eylül 2011 tarihinde Londra'nın Soutfields bölgesindeki evinde saat 12:30 sıralarında vefat etti. Dağcı'nın vefatı üzerine Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Ukrayna

Devleti nezdinde yaptığı görüşmelerle 70 yıldır ayrı kaldığı Kırım topraklarına gömülmesi için izin alındı. Dağcı'nın cenazesi 1 Ekim 2011 Pazar günü, Akmescid'e 100 kilometre uzaklıktaki Yalta bölgesine bağlı Kızıltaş köyünde defnedildi.

Cengiz Dağcı'nın Eserleri;

Romanları; Onlar Da İnsandı, Korkunç Yıllar, Yurdunu Kaybeden Adam, İhtiyar Savaşçı, Benim Gibi Biri, Üşüyen Sokak, Ölüm ve Korku Günleri, Biz Beraber Geçtik Bu Yolu, Dönüş, Yoldaşlar, O Topraklar Bizimdi, Bademi Dalına Asılı Bebekler, Anneme Mektuplar, Regina

Tarihi Romanı; Genç Temuçin

Hikâyeleri; Bay Markus'un Köpeği, Bay John Marple'in Son Yolculuğu, Oy, Markus, Oy!, Rüyalarda: Ana ve Küçük Alimcan

Denemeleri; Ben ve İçimdeki Ben (Yansılar'dan Kalanlar), Yansılar 1, Yansılar 2, Yansılar 3, Yansılar 4

Hatıratı; Hatıralarda Cengiz Dağcı

Birinci Mektup

Anneciğim,

Hâlâ anneciğim diyorum sana. Oysa ihtiyar bir adamım ben. Saçlarım ağardı çoktan. Değnekle yürüyorum sokaklarda. Görme yeteneğim de zayıf. İki yıl olmadı yeni gözlük alalı; gene de, duraklarda güçlükle görebiliyorum yaklaşan otobüslerin numaralarını. Gözlükçüye gidip şikâyet ettim geçenlerde: Gözlüğünüzde kusur falan yok; görme yeteneğiniz değişiyor sadece, diyor gözlükçü. Görme yeteneğim mi değişiyor, çevremde gördüklerim mi değişiyorlar, bilmiyorum; bildiğim bir şey varsa, gözlerimde değişmeyen bir sen kaldın, Anne. Seni kırkbeş yıl öncesi gördüğüm gibi görüyorum hâlâ. Kırk beş yıl! Her şey değişti bu kırkbeş yıl içinde. Yollar, sokaklar, binalar; gökyüzü bile başka bir gökyüzü gibi geliyor bana. İnsanlar da öyle. Öyle ki, gözlerim bir gökyüzü arıyor, mavisi bizim göğümüz gibi; gözlerim bir yeşillik arıyor, bizim bağların yeşili gibi; bir gülümseme, bir ışıltı arıyor gözlerim bizim kızlarımızın ışıltılı gözleri içindeki gülümsemeler gibi. Ama yok. Yalnız sen varsın, Anne. Önemli olan da bu aslında. Ve senin varlığın aradabir gülmeme, değişik de olsa gökyüzünü, çiçekleri, kuşları, kelebekleri sevmeme, hatta günümüzün insanlarını anlamama yardım ediyor bana.

Sen varsın diyorum ya, gerçekte var olan ben'im, ve benim varlığımda sen yaşıyorsun -tıpkı kırkbeş yıl öncesi gibi. Daha fazla: Şimdi içime yerleşmiş senin varlığın önce-

sinden daha bir gerçek belki. Belki diyorum, çünkü kendi hayatımın gerçek bir hayat olduğundan emin değilim. Ama, gerçek veya yapma, seninle bu hayat, daha bir sevimli ve değerli oluyor benim için. Eskiden senin üzüntülü yüzün, yorgun bakışların, hattâ gözyaşların önemli denecek bir tepki uyandırmıyordu bende. Bugünlerde ise seni üzüntülü gördüğümde ben de üzülüyorum ve senin başını göğsüme bastırıp saçlarını, şakaklarını okşuyorum sevgiyle.

Sen hiç değişmeyeceksin benim gözlerimde. Değişme sakın. Günün birinde değişivereceksin diye korkuyorum, Anne. Seni tanıyamıyacağımı düşündüğüm anlarda ürpertiler geçiyor içimden, soluğum tıkanıyor, kulaklarımın içine bir uğultu doluyor; nerde olduğumu, nerden gelip nereye gittiğimi bilmiyorum. N'olursun değişme, Anne. Benim ömrüm uzun sürmeyecek gayrı. Ömrümün bu son birkaç yılını yeniden seninle yaşamak istiyorum.

Evet, seninle.

Mektuba başlamadan önce yazılacak çok şey vardı. Şimdi nerden ve nasıl başlamam gerektiğini kestiremiyorum bir türlü. Çocukluk hâtıralarımla başlamayı düşündüm önce. Ama caydım hemen bu düşüncemden. Çocukluk hâtıralarımdan çok daha önemli şeyler var kafamda. Ama dün, Londra'nın Earls Court istasyonunda treni beklerken, elimde olmadan, çocukluğum geldi aklıma. Sen gelip durdun gözlerimin önüne. Kızıltaş'ta, Pilibaşı duvarı dibindeki karınca öbekleri üstünde oynarken, az uzaktaki evimizin avlusunda kolların sıvalı, saçların terli şakaklarına yapışık, yaz güneşi altında ahşap bir kürekle kızgın fırından ekmek ve pideleri çevirdiğini gördüm. Güzeldin, Anne. Hayat yükü, iş-güç, aile kaygıları yıpratmamıştı seni henüz. Gözlerinin içinde umut ve özlemler vardı. Arada başını çevirip Pilibaşı yönüne bakıyordun. Beni kolluyordun. Ayrılmayacaktık birbirimizden. Ben yetişip büyüyecektim.

Sonra evlenecektim. Çoluk çocuk sahibi olacaktım. Ama terketmeyecektim seni hiç. Kızıltaş'ta, belki Pilibaşı yakınlarında bir yerde, yeni bir ev kuracaktık, bağlı ve bahçeli. Seni yeni evime götürecektim. İhtiyarlığında torunlarını sevecektin o evde, gelininle övünecektin; bahçemin çiçeklerini okşayacaktın; evimin serinliğinde Kur'ân'ını okuyacaktın, namazını kılacaktın; ve günün birinde ömrünü tamamlayıp dünyaya gözlerini yumacaktın ağrısız. Olmadı. Şu anda ben Londra'da, Earls Court istasyonunda treni bekliyorum, sen ise...

Ha! Bak hele, benim nerde olduğumu biliyormuşsun gibi, Londra diye geçiverdim. Londra'nın sözünü etmek istemiyordum oysa. Ama garda treni bekleyen kalabalık hayli kabarmıştı ve ağır bir uğultu doluyordu kulaklarıma. Derken tren çıkıverdi korkunç bir gürültüyle tünelden; ve gürültü senin gözlerinin içindeki ışıltılı bakışlarını sildi süpürdü, seni içimden koparıp uzak ve ıssız bir yerlere attı; ve tren garda durunca, kendimi gerçek dünyada buldum.

Trene girdim. Kitlenkit doluydu vagon. Sıraların birinde boş bir yer gözüme ilişince hemen geçip oturdum. Seni düşünmeye koyuldum gene. Ama sen kaybolmuştun artık gözlerimden. Gazetemi açtım. Okumaya başlamama vakit kalmadan genç bir kız geldi, yanıbaşımda oturan delikanlıyla arama sokuldu ve beni dirseğiyle ite kaka aramıza oturdu. Dostuymuş meğer delikanlının; bilmiyordum. Bilmiş olsaydım oturur muydum oraya? Özür dilerdim, otur diye yer verirdim genç kıza.

Hoş, benim orada olmam bir engel teşkil etmiyordu kız için. Kolları delikanlının omuzlarında, bir bacağı dizinin üstüne atılı, sarmaş dolaş, delikanlıyı öpüyordu. Kalktım, Anne. Bir elimde gazetem, gövdem öbür elimde tuttuğum değneğe dayalı, yeniden senin yüzünü, gözlerinin içindeki bakışlarını canlandırmaya çalıştım hafızamda.

Evet, kızı unutmuştum. Raylardan çıkan gürültü büyülüyordu beni. Tren beni senin olduğun yerlere götürsün istiyordum. Durmasındı istasyonlarda. Yol alsındı hep. Hızlı hızlı; kentin yüksek binaları üzerinden bir uzay gemisi gibi geçsindi; dağları, bozkırları, stepleri aşsındı; kısalsındı ikimizi ayıran uzaklıklar. Oysa biliyorum, ulaşılmaz bir yerdesin sen; bizi birbirimizden ayıran sadece uzaklıklar da değil, zaman, Anne.

Seni son olarak gördüğüm günden bu yana biliyor musun kaç yıl geçti? Kırkbeş demiştim. Elektrikli trenin penceresinden dışarıya bakarken, yaşımın altmışbeşin çok üstünde olduğunun farkına vardım. Yüz yaşımdayım. Belki daha fazla. İki yüz.. üç yüz belki. Değişti dünyamız, Anne. Üç yüz yıllık bir zaman dilimi kırkbeş yılın içine sığdırıldı. Avlularda bir zamanlar buram buram ekmek kokan fırınlar yedi kat yerin dibine batıp toprağa karıştılar; silinip süpürüldü çitler, kulübeler; değirmenler çürüyüp toz oldular; ortalıkta ne bir karınca öbeği, ne bir kelebek; kıstı gün ışığını gökyüzüne yükselen beton binaların soğuk ve boz duvarları; yalnız şurada burada kalmış kibrit kutusu büyüklüğünce evcikler yas tutuyorlar eski ve unutulmuş zamana.

Senin yaşadığın yıllarda da değişiyordu dünyamız. Böylesine başdöndürücü bir hızla değil ama değişiyordu gene. Hiroşima ve Nagazaki'den haberin yok belki, ama Titanik faciasını hatırlıyorsun muhakkak. Trenleri, petrol gücüyle yürütülen otomobilleri; Dinyeper barajını da hatırlıyorsundur. Evimizde ilk kez elektrik ışığı yandığı akşam aydınlık çökmüştü içimize. Ama atmamıştın eski lambamızı. Hatırlıyor musun? Özenle silip temizlemiş, fitilinin ucunu kesmiş, karpuz camını parlatıp, şöminenin üstünde duran evlilik fotoğrafının yanına yerleştirmiştin. Alın terinle kazanıyordun ekmeğini; soluğunu tüketmek pahasına ulaşıyordun aydınlığa, bolluğa, iyi hayata. Bugünkü bolluk başka, Anne. Yitirdi anlamını.

Kınalı parmak yez tırnak altın oymak
Senin tatlı diline olur mu doymak

türküsü. Vitrinlerin körletici ışıklarında ruj, takma saç, plastik bilezik ve plastik boncuklar yığın yığın. Bir gece içinde bir milyon ekmek pişirir kompütür usulüyle işletilen fırınlar. Sen, Anne, bizim eski dünyamıza ne oldu böyle diye ağlıyadur için için, lâğıma atılmış bayat böreğe bakmaz oldu tok güvercin.

Evet, değişiyor dünyamız. Değişmeyen bir tek sen kaldın gözlerimde dememe bakma, Anne; ben de değişmiyorum. Değişemem. Biliyor musun, Anneciğim, ben burada bir kafes içersinde yaşıyorum. Benim bu kafes hayatım şimdi değil, yıllar öncesi başladı. İyi hatırlıyorsundur, askere alındığım gün başlamıştı ayrılığımız. Derken savaş çıktı. Savaştım. Tutsak oldum. Sonra özgürlüğüme kavuştum. Ama sensiz, sakat ve eksik bir özgürlüktü bu. Sana döneceğim günü bekledim yıllarca. Dönmedim. Dönemedim. Sana dönmenin olasızlığına kanaat getirince beni ayakta tutabileceğine, hayatıma gerçek değer ve anlam verebileceğine inandığım her şeyimi aklımda toplayıp bu kafesin içerisine doldurdum. Ah, şu anda yattığın yerden başını kaldırıp benim bu kafesime bakabilsen! Neler yok benim bu kafesimde! Mavisi gözlerinin mavisinden Gurzuf denizi; Ayı Dağı, Gelinkaya, Topkaya, ve Adalar; Sarı Çömez'in tarlası, avludaki sıvalı fırın ve Pilibaşı; her bahar akların en akıyla çiçek açan elma ağaçları; Hıdırellez'de mezarlık duvarı dibinde çiçek fideleri diken kızlar; Derviza günlerinde bayrak tutan delikanlılar; ve serçeler, saksağanlar, karatavuklar; Kasım'da yaylaya yağan ilk kar.. ve ben. Ben her gece;

İşte!.. İşte!.. Geleyatır,
Ayağında kırmızı katır.
Geleyatır Çora Batır!

türküsüyle gözlerimi yumarım ve başımı örttüğüm yorganın altında Eşk İbrahim'in köprüsünde Alim Aydamak'ın ödünü patlattığı oniki dilijans bazergânın alınlarındaki soğuk ter dizilerini sayarım. Sabah saatlerine dek avuçlarımın içinde açılıp kapanır şeffaf lâleler. Hastalar bağında bitip olgunlaşmış üzümleri tutarım avuçlarım içinde; ve ellerim yorulunca Memiş'in deresi üstündeki salkım söğütü üzerime çekip uyurum, gerçeklere meydan okuyan ölümsüz hayaller gibi.

Kafesimin kapalı bir yer olduğunu sanma, Anne. İstediğimde çıkabiliyorum kafesimden. Çıkıyorum da. Ama kalabalık caddelerde, kentin üzerinden uçan jet uçaklarının gürültülerinde kendimi kaybetmek korkusuyla dönüp kafesime giriyorum. Her şey elimin altında burada. Her şey yakın. Her şey güzel. Önceki özlem ve umutlarımla yaşıyorum. Canımın sıkıldığı bir anda gidip bir dostun kapısını çalarım. Şarkı söylerim. Müzik dinlerim. Ya da bizim anaların doğurdukları kızlardan birinin ak göğüslerine başımı yaslayıp, Gurzuf limanında uykulu bir sallantıyla sallanan sandalları seyre dalarım.

Kızlar dedim de Ayvasıllı Emine teyze geldi aklıma. Hatırlıyorsun değil mi? Hatırlıyorsun tabiî. Kızıltaş'ta, her yaz sonu tütünleri kırma, üzümleri devşirme işleri sona erince bizleri ziyarete gelirdi, kızı Saniye'siyle. Ama nasıl bir fiyakayla! Faytonların en göze batanını kiralardı Yalta faytoncuları arasından, bütün bir gün için. Kira parası üstüne bir sepet dolusu da üzüm verirdi faytoncuya, karşımızda nezaketli davransın, faytondan inmesine yardım etsin diye. Fayton gelip evimizin önünde durduğu zaman

kuşlar ötüşmeye başlardı dersin; ağaçlar, çiçekler, çimler gülerdi dersin. Faytoncunun bir eli Emine teyzenin elinde, öbür eli dolgun kalçasında, faytondan inmesine yardım edişi bugün de gözlerimin önünde.

Ah bizim küçük günahlarımız!

Sen mutluydun, Anne; Emine teyze mutluydu, faytoncu mutluydu. Faytoncunun mutlu olmamasına sebep vardı sanki! Yakıcı bir güneş altında Yalta'nın Naberejni'sinde sırtüstü yatarak, gözleri yarı yumulu, gübre kokuları içinde yolcu bekleyip sinek vızıltılarını dinleyeceği yere, Emine teyzenin dolgun kalçasına değdirmişti elini işte! Sonra gidip Osman Topkayacı'nın Topkaya şirketine ait aşevi önündeki ihtiyar meşenin gölgesine atılı ahşap peykede Kızıltaş gençlerinin karpuz yeme müsabakasına katılmış ve akşam saatlerine dek bilmem kaç karpuz yiyip bir varili dolduracak kadar su dökmüştü koca meşe ağacının az uzağındaki boz kayanın gerisinde.

Ben de mutluydum, Anne. Mutluluğumu seninle paylaşmamın gerektiğinden emin değildim ama. Emine teyzenin ziyaretleri sadece senin ve benim karşımda kuş kanatlı şık şapkası ve gül resimleriyle süslü entarisiyle övünmekten, ya da faytoncunun elini kendi kalçasında hissetmekten başka bir önem ve anlam taşıyordu. Kızı Saniye'si için beni gözde tutması sır değildi ki! Yola çıkmadan önce oluğun dibindeki kovada biriktirdiği yağmur suyuna papatyalar katıp yıkardı Saniye'nin ekin sarısı saçlarını. Sonra iki kalın örgüde örerdi sıkı sıkı. Gümüş başlı kemeri de Saniye'nin beline öylesine sıkı bağlardı ki, fırından yeni çıkmış taze bir ekmek şeklini alırdı Saniye'nin yuvarlak karnı pembe fistanı altında. Ben ise... Uslu bir çocuktum ben. Pilibaşı duvarı dibindeki karınca öbekleri üstünde geçirirdim günü Saniye ile birlikte. Hoş, her zaman uslu uslu oynamazdım elbet. Eski kuyunun çevresine taşmış sular

içinde yüzen kurbağalara taş atardım. Kertenkeleleri kovalardım bağın asmaları arasında. Tutabildiğim bir kertenkele, kuyruğunu avucumun içine bırakıp kaçıverirdi. Saniye'den yana atardım kertenkelenin kuyruğunu. İrkilirdi. Olduğu yerde sekerek ayakları dibinde arardı. Bulamayınca kovalaşmaya başlardık. Kendisini yakalayabildiğim zaman bir elimi beline dolar, öbür elimi beline sıkı sıkı bağlı kemerinin altına sokuşturmaya çalışırdım. Direnirdi Saniye. Asmalar arasına yıkılırdık, kucak kucağa. Elimi azıcık olsun kemerinin altına sokabildiğim zamanlarda kaslarını, parmaklarımı sızlatacak kadar, kabartırdı; yüzü bir pancar kızıllığına girerdi; daha fazla beyaza çalan kirpikleri arasındaki deniz mavisi nemli gözleri içinde ışıltılar belirirdi; ağlayacak gibi olurdu, oysa yüzünün direngen çizgilerine karışık garip bir gülümsemeyle güldüğünü de görürdüm. Saçları da çekiciydi Saniye'nin. Ama beline bağlı kemeri ve yuvarlak karnı kadar ilgilendirmiyordu beni saçları. Yalnız bir defa, eski kümesin duvarı gerisinde, göğüsleri üzerine sarkık iki saç örgüsünü kaldırıp omuzlarımın üstüne koyduğumu ve eğilerek hafifçe beyaz ensesini öptüğümü şimdi iyi hatırlıyorum.

Onlar faytona binip Yalta'ya gidince garip bir sessizlik çökerdi evimize. Çıt çıkmazdı. Ölüler yatardı dersin odalarda. Sen de konuşmazdın. Yalnız bir akşam, «Sevecen bir kız Saniye,» demiştin, ve Saniye'yle aramda oluşan dostluğun gereğinden fazla ilerlemesini önlemek, belki de Saniye'nin benim dengim olmadığını veya olmasını arzulamadığını belirlemek amacıyle, «Yalnız şu kirpikleri, kaşları domuz kılı aklığında olmasaydı,» diye eklemiştin.

Hoş, Emine teyzeye, kızı Saniye'sini bana nişanlamak nasip olmadı. Nitekim, o yıllarda tanığı olduğumuz olaylar bizim hayatımızın da kökten bir değişikliğe sürüklenmesine yol açacaktı. Önce güçlü ve korkunç bir deprem geçir-

dik. Evimizin duvarı çöktü, sıvalı fırında geniş bir çatlak belirdi ve, biz, büyük depremi takip eden küçük sarsıntılar süresince, Pilibaşı ötesindeki bağda açtığımız çadırlarda yaşadık. Ama sen güçlüydün, Anne. Sen ve senin gibiler, alınyazınıza boyun eğecek, teslim olacak soydan değildiniz. Üstelik Kızıltaş'ın fizik görünüşünde bir değişiklik belirmediği gibi, hayatımızın organik yapısında da önemli denecek bir değişiklik baş göstermemişti henüz. Bağlar, bahçeler, tütün tarlaları, Ayı Dağı, Adalar yerli yerindeydiler. Tanrı tarafından verilmiş yaşama hakkından da rejim yasalarınca yoksun edilmemiştik henüz ve memlekette devletin N.E.P.* politikası sürüp gidiyordu. Ayaklanıp güçlenmek, geleceğe daha bir güvenle bakıp sağlam adımlarla yürümek bizim elimizdeydi.

Birkaç yıl içinde Topkaya şirketi başdöndürücü bir ilerlemeyle yeni başarılara ulaştı. Hastalar'daki bağların yanısıra, Soğuksu yanlarındaki eski ve bakımsız bağlar yeniden yeşerip asmaları üzümlerle yüklendi. Muskat üzümlerine Hanım Parmakları katıldı; önceleri hiç duymadığımız Tokay gibi, Martel gibi yeni üretimler için yatırımlar yapılıyordu.

Sen mutluydun, Anne. Kolların, gene öncesi gibi, sıvalı, saçların şakaklarına yapış yapış, yüzün ter içinde zaman zaman evimizde toplanan şirketin üyeleri için ekmek pişirir, yemekler hazırlardın. Bir akşam, genç üyeler için hazırladığın sofradaki şarap şişesini ihtiyar Osman amcamın kaldırdığı gibi balkondan bostana fırlattığını hatırlıyorsundur her halde. Konuklar dağılınca katıla katıla gülmüştük birlikte.

Ama uzun sürmedi alın terinizle kazanılan bu mutluluk. N.E.P. politikasına son verilmesiyle başladı facia. «Top-

* N.E.P.: Yeni ekonomik politika.

kaya şirketinizin topu Martelinizle birlikte atılacak günün birinde» diye gaipten haber verenler haklı çıktılar. Derken kolhozlaşma başladı. Direnenler hapis edildiler. Sonra sürgünlere tanık olduk. Kızıltaş yarı yarıya boşaldı. Babam da o sıralarda tutuklananlar arasındaydı. «Niçin? Ne yaptım? Suçum ne?» diyordu zavallı, tüfek dipçikleri altında evimizden alınıp yolda bekleyen polis kamyonlarına götürüldüğü gece. İşlediği suçlardan birinin, artık kolhoza ait, ata mirası bağına girerek, ayakları dibindeki topraktan kaldırdığı iki tutam toprağı ağlaya ağlaya öpmesi olduğunu yıllarca sonra öğrendim. İşlediği suçların en büyüğü, belki de başlıcası buydu herhalde, Anne.

Kışı babasız, omuzlarında kara şalın, sönük ocağın küllerine bakıp, kuru dudaklarını ısıra ısıra ve sessizce ağlayarak; ben ise buğulu pencere camından lapa lapa yağan karlar içinde Yalta'nın ötesindeki Ayvasıl, Aypetri, Dereköy, Ozanbaş, Küçükköy köylerine giden tüfeklerine süngüler takılı asker saflarını seyretmekle geçirdik. Ama Kızıltaş'a baharın gelmesini hiç kimse önleyemedi o yıl.

Ve geldi bahar. Önceki baharlar gibi cana yakın, güzel, yürekleri sevindiriciydi bahar. İyi biliyorsun, ben daha o yıllarda da şair ruhlu bir çocuktum ve benim bu şair ruhum kafalarımıza indirilmiş dipçik ve yumrukların verdiği sızıları gidermeye değil ama, az da olsa, yumuşatmaya yardım ediyordu. Babamın nerde olduğunu bilmiyordum. Uzak bir yerdeydi her halde. Ama sağdı, yaşıyordu. Bundan kuşkulanmıyordum. Ve geçen yılın kışı yazdığım ve akşam yemeğinden sonra karşınıza geçerek, coşkuyla okumuş olduğum;

İşte geldi kış – baba
Boz yaylalar ağardı
Köye yağan karları
Saçaklara bağladı

manzumem gibi bir manzume daha yazabilirsem babamın, nerde olursa olsun, tıpkı o kış akşamı gibi, ışıl ışıl gözleriyle güleceğini iliklerimde hissediyordum.

Bunları şimdi sana hatırlatmama bir sebep var mı diye soracaksındır belki, Anne. Var sanırım. Bu mektuplarımda bütün hayatımı bütün inceliğiyle sana anlatabilecek miyim, bilmiyorum; ama anlatabildiğim kadarını öğrenince, sık sık Kızıltaş'a dönmeme şaşmayacağını umuyorum.

Bir aşk kaynağı oldu Kızıltaş benim için; dumura uğramayan, hayatıma gerçek bir değer ve anlam veren bir kaynak. Doğrusu, bu kaynaktan hiç kopmadım ben. Hayatımda aşk, üzüntü ve mutluluklarla birlikte bütün varlığımı oluşturuyor Kızıltaş. Şu anda bile sana bu satırları yazarken, Emine teyzenin Saniye'si gelip duruyor gözlerimin önüne. Onun saçlarının sarılığından, kaşlarının ve kirpiklerinin aklığından yakınma n'olursun, Anne. Ben insansız tabiatı gördüm, ve irkildim. Tabiat dediğin tam güzelliğini, yaşayan, canlı varlıkların sıcaklığı ve yumuşaklığıyla yansıtabilir ancak. Bak hele, sen de görebiliyor musun, bilmiyorum; ama ben görüyorum: Pilibaşı'nın ötesindeki bağın üzümlerle yüklü asmaları üstünde Saniye yatıyor; vaad edilmiş bir toprağın ürünü gibi çırılçıplak, suçsuz, tüm utangaçlığından soyunuk; ve saçlarının altın sarısı yansılarında Ayı Dağı gülüyor, Soğuksu gülüyor; Çora Batır'lar, Alim Aydamak'lar gülüyorlar; hâlâ sürgün yerlerinde Tatar anaları, öksüz kalmış Karaim* ve Kırımçak** çocukları gülüyorlar Özbekistan'ın pamuk tarlalarında; Kızıltaş'ın beşbin kilometre uzağında gençler gülüyorlar. Kabil sokaklarında, ve gülerlerken, talihlerini alınlarından sıyırıp, yerine kendi elleriyle yeni bir alınyazısı yazıyorlar.

---

* Karaim: Kırım'da Musevi dininden bir Türk boyu.

** Kırımçak: Kırım Tatarlarının dil, âdet ve geleneklerini kabul etmiş Kırım'ın yerli yahudisi.

Sık sık dönüyorum Kızıltaş'a dedim az önce. Ama savaş sonu bir dönüşümü unutamıyorum hiç.

Geceydi. Ay ışığı vardı. Uzun bir ayrılıktan sonra Kızıltaş'a gidiyordum gene. Uzak mıydı Kızıltaş, yakın mıydı, bilmiyorum; ölçülmezdi ki düşlerin uzaklığı yakınlığı. Gidiyordum işte. Dağlarda düşe kalka, dizlerim ve dirseklerim yara bere, Kızıltaş'ı arıyordum. Bir ara ışığını kısmıştı ay. Karanlık içinden kulaklarıma köpek ürümeleri, hayvanların hazin böğrüşmeleri geliyordu. Kulak kabarttım. Parça bulutlar arasından çıkmış ayın ışığında denizi görür gibi oldum. Kızıltaş yakın bir yerdeydi. Eski mezarlığın meşe ağaçları arasından Pilibaşı damı gözüme ilişince koşmaya başladım.

Korkunçtu Kızıltaş o gece, Anne. Akla sığmaz kâbus rüyalarda bile göremezdi insanoğlu o gecenin Kızıltaş'ı gibi bir Kızıltaş'ı. Bomboştu. Rüzgârda açık kalmış evlerin menteşelerden kopuk kapıları, damlardan devrilmiş bacalar yatıyordu avlularda; pencere camları da kırılmıştı; fırınlar, verandalar, ahırlar çökmüştü; günlerden beri başı boş hayvanlar böğrüşüyorlardı sokaklarda; yabanileşmiş kedi ve köpekler, hazin melemeleriyle sahiplerini arayan koyun ve keçilere saldırıyorlardı; bir zamanlar Topkaya şirketine ait aşevi önünden geçen asfalt şose olağanüstü bir aklığa bürünmüştü, ve, gene bir zamanlar Kızıltaş gençlerinin gölgesinde karpuz yedikleri kocaman meşe ağacı cansız ve ışıltısız ama gümüşsü bir renge girmişti ay ışığında ve eskiden ahşap peykenin olduğu yerde gebermiş bir beygir yatıyordu dört bacağı havaya dikili, boynu alabildiğine uzalı, ağzı alabildiğine açık, ve açık ağzının çevresinde kokmaya, yüz tutmuş etleri yer yer döküktü, ve ak dişleri üstüne yarı uykuda iki tok karga uzaktaki evlerin avlularından gelen aç hayvanların hazin ulumalarını dinliyorlardı.

Bir kimseleri bulurum diye asfalt şoseyi geçerek, aşevinin açık kapısında durdum. Yoktu kimse. Ama sıralar yerli yerindeydiler; bazı masalarda börek parçaları, tabaklarda yarısına dek yenmiş bulgur bulamacı, bir masa üzerinde ise Osman amcamın yaz ve kış başından hiç çıkarmadığı kır kalpağına benzer bir kalpak duruyordu. Kalpağın bana yakın, hatta bana ait bir şey olduğu duygusu uyandı içimde; öyle ki, içeriye girip masa üzerinden kaldırasım geldi, ama girmedim; kalpağın bana gereği olmadığı için değil; aşevinin görüntüsünü bozmamak, belki de insanların bir deprem yüzünden acele aşevinden çıktıklarını ve ortalık yatışınca geri dönüp, çorbalarını sonuna dek içeceklerini, kalpak sahibinin de dönünce kalpağını arayacağını düşünerek, gerisin geri çekildim; ve çekilirken, ayağımın dibinde yamadan yapılmış bir bebek gördüm, ama bebeği de kaldırmadım, çünkü az yukarda açıkladığım sebep oldukça inandırıcı bir sebepti ve ben dönerek ağır adımlarla evimize doğru yürüdüm.

Eve yaklaştıkça tedirginliğim daha da kabardı içimde. Mezarlık duvarı dibinden koşar adımla geçtim.

Ve işte, evimiz!

Damını göremiyordum ama duvarları, aşevi önündeki meşe ağacı gibi, donuk bir aklığa bürünmüştü ve duvarlarının aklığında kara pencereleri ile gözbebekleri oyulup gözçukurlarından çıkarılmış kör insanlara özgü bir hüzün ve sessizlikle bakıyordu bana, ve bakışıyla, «Ne oldu? Bu halin ne? diye soru sorma, yanımdan geç git, başını kaldırıp bakma bana» der gibiydi; ama ben, yüzüm boz, içim kaskatı, eve bakıyordum ve baktıkça ev ile birlikte hayattan koptuğumu, yaşıyorsam ve yaşayacaksam bile, hayatımın, o güne değin bildiğim hayattan başka bir hayat olacağını, bundan böyle ağaçların benim için çiçek açmayacaklarını, Hıdırellez'de söylenen şarkıların benim

için söylenmeyeceğini, fırınlarda pişirilen ekmeklerin benim için pişirilmeyeceğini; denizlerin, bozkırların, tarlaların, gün ışığının, rüzgârın, karın, yağmurun her zaman yabancısı olarak kalacağımı iliklerimde hissediyordum ve duruyordum orada, dünyayı dört nala dolaşmış, gücünü yitirmiş de gelip yeryüzüyle göğün birbirine bağlandığı çizgi üstünde duran yaralı bir Centaur* gibi, ve canımı alıp avuçlarım içine Promete'ye sunasım geliyordu, sonra gidip yeryüzünün en sakin bir yerinde sonsuz bir karanlığa gömülesim geliyordu, yeter ki sızlamasındı ezik etlerim, gözlerim görmesindi bağların yeşilini, kulaklarım işitmesindi söylenen ayrılık türkülerini.

Başımı kaldırdım. Evimizin az uzağındaki eski mezarlığın, yaprakları ay ışığıyla varaklı meşe ağaçları gözüme ilişince garip bir titreme geçti içimden. Yok, korkmuyordum, Anne. Durmuş orada evimize bakarken, evimizin bu hale gelmesinde kendimin de suçlu olduğumu hissediyordum sadece ve şimdi, tıpkı evimiz gibi, hayattan kopuk ben, mezarlığa girer de, eski mezarlar arasına yatarak, gözlerimi açmayasıca yumarsam, mezarlıkta yatan öbür ölülerin suçları gibi, suçumun bağışlanıp unutulacağını hissediyordum.

Ve bu hisle mezarlığa yöneldim.

Ama mezarlık yorgun bedenimin dinlenebileceği bir yer değildi. Bir tek mezar, bir tek baştaşı kalmamıştı mezarlıkta; taze mezarlar bile kazılıp yerle bir edilmişlerdi, ve, bir yerlere taşımak amacıyle herhalde, meşeler dibinde kemik ve insan kafatası yığınları göze çarpıyordu.

Gerisin geri çekildim. Burasının Kızıltaş olduğundan kuşkulanmaya başlamıştım artık. Duralayıp başımı bir kez daha evimizden yana çevirdiğim zaman evle Pilibaşı

* Centaur: Eski Yunan mitolojisinde yarı beygir, yarı adam.

arasındaki toprak yolun hemen sağında badem ağacını gördüm. Şaşkınlığım daha da çoğaldı. Ama şaşkınlığımın yanısıra içim yatışır gibi oldu. Burası Kızıltaş'tı. Gözlerimi iyice açarsam badem ağacı dibindeki boz kayayı bile görebilirdim belki. Ah, o bozkaya ve ben! Ah, o bozkaya ve kedi! Ah, o bozkaya ve kertenkele!.. Bozkaya üstüne kıvrılıp, badem ağacının gölgesinde kedi uyumadığı zamanlarda kertenkele güneşlenirdi; kertenkele güneşlenmediği zamanlarda ben. Ben her yeri ve her şeyi görebiliyordum bozkaya üstünden: Denizi, Ayı Dağı'nı, Adaları, Gurzuf limanına giren vapuru, Sarı Çömez'in tarlasını, yukarda asfalt şosede Emine teyzeyle kızı Saniye'sini evimize getiren faytonu.. ve seni. Sen sık sık güçsüzlüğünden, yorgunluğundan, ellerinin sızısından yakınırdın ya, fırçanı leğende sabunlu suya batırıp batırıp, balkona yükselen ahşap merdivenin basamaklarını yıkadığın günlerde güçlü kolların ve bacakların arasında yeni bir hayatın kök saldığını görür gibi olurdum. Ama şimdi... Şimdi sen yoktun, Anne; ev bomboştu ve ben, eskiden mezarlığın olduğu yerde durarak, ay ışığında beni kendine çağıran badem ağacına bakıyordum.

Gittim.

Bozkaya yerli yerindeydi. Bir şeyler görebilirim diye üstüne tırmanmak istedim. Yürümüştüm ki, kayanın gerisindeki çalılar çıtırdar gibi oldu.

Duralayıp kulak kabarttım. Çıtırtı kesilmişti. Yine yürüyecektim ki, aynı hışırtı tekrarlandı. Ve ben şaşkın, çalılara bakarken, kayanın gerisinden çıkmış bir yüz belirdi gözlerimin önünde. Ve yüzün belirmesiyle umut ve sevgi uyandı içimde. Atılıp o yüzü ellerimin arasına alasım, ayın ışığında üzgün yüzün gözlerini öpesim geldi; ama adam (adamdı sanırım) öyle sessiz ve hareketsiz, hayâl ile gerçeği birbirine bağlayan bir simge gibi duruyordu karşımda.

İkimizin arasında sessizlik uzadıkça tedirgin oluyordum gene. Adam canlıysa, iyi. Cansız veya sadece bir hayalse, Kızıltaş değildi burası; ve ben yürüye yürüye, farkında olmadan, gelip bir uçurumun ucunda durmuştum. Bu durum sürüp gidemezdi böyle.

İki adım adamdan yana atarak sordum:

«Kimsin sen?»

Uzunca bir süre ses soluk çıkmadı adamdan. Aynı soruyu tekrarlayacaktım ki, adamın alt dudağı ucunda hafif bir titreme belirdi. Canlıydı demek. Adamın canlılığı, uçurumun ucunda durmadığıma, aslında hayatın pek de muammalı bir şey olmadığına, kişioğlunun hayatta karşılaştığı tüm güçlükleri ve durumları gene kişioğlunun kendisinin yarattığına beni inandırmaya yetiyordu. Ama, aynı zamanda, adamın kimliğini bilmeye kararlıydım.

«Kimsin?» diye sordum tekrar, gözlerim yüzüne dikili.

Ayın ışığında daha iyi görebiliyordum şimdi adamı. Boyu benim boyumdaydı, göğsü ve omuz başları benim göğüs ve omuz başlarım biçimindeydi, saçları da benim saçlarımın rengindeydi; yalnız yüzü bir çocuk yüzüydü ve gözlerinin içinden uzun bir hayatın değil de, sadece bir tek günün acı ıstırabı bakıyordu.

«Hasta mısın?» diye sordum.

Ama aynı zamanda çocuk yüzlü adamın soruma vereceği cevabın beni ilgilendirmeyeceğini, şu anda kendi durumumun daha fazla önemli olduğunu düşünmekten alamadım kendimi. Niçin gelmiştim Kızıltaş'a? Ne işim vardı burada? Beni Kızıltaş'a bağlayabilecek bir şey mi kalmıştı burada? Hayır. Ayın ışığında mezarlık meşelerinin ölümsü aklığı, bir kanser gibi, çevreye yayılıp beni de kolları arasına alacaktı, içime içime işleyecekti, burada uzun bir süre kalırsam. Lânet böylesine bir Kızıltaş'a!

Gitmek için dönüyordum ki, çocuk yüzlü adamın yüzüme dikili gözlerini gördüm gene. Şimdi ben değil de o bakıyordu bana acımaklı bir bakışla. Öfkem daha da kabardı içimde.

«Kimsin sen? Duyuyor musun be adam! Sen kimsin? Unuttun mu kimliğini?»

Çocuk yüzlü adamın dudakları ucuna garip bir gülümseme takıldı. Hâlâ acır gibi bakıyordu yüzüme. Neden sonra yavaş, yavaş ama kendisini doğuran bir annenin soluğundan kopar gibi, yakın ve sıcacık bir sesle:

«Unutmadım. Ben Halûk'um,» dedi adam.

Adamın cevabı bir yankı gibi tekrarlandı içimde…

Ben o Halûk'u tanıyordum. Ama nerde ve nasıl? Düşündüm. Hatırlayamadım. Bakışlarım hâlâ çocuk yüzlü adamda:

«Uzakta mı oturuyorsun?» diye sordum.

Gözlerinin içi gülüyordu hâlâ. Tavrını değiştirmeksizin başını bizim evden yana attı. Ve o anda portakal renginde nakışlı göğsü üzerinde 'Halûk' yazılı bebek belirdi gözlerimde.

Bebeğin öyküsünü sen benden daha iyi biliyorsundur, Anne. Beni doğuracağın sıralarda babamın sana Yalta' dan getirdiği bir hediyeydi bebek sanırım. Sedir üstünde dururdu her zaman. Üzerine 'Halûk' yazısını kendi elinle nakışladığını, doğuracağın yavru oğlan olursa adını Halûk koyacağını, ama babamın, Halûk adının daha fazla bebeklere yaraşır bir ad olduğunu öne sürmesi üzerine, bana başka bir ad koyduğunuzu yıllar sonra senin ağzından öğrendim.

Bu yüzdendi ki, karşımda duran çocuk yüzlü adamın baş işaretiyle evimizi göstermesine şaşmadım. Üstelik kendisini daha iyi bir göz süzgecinden geçirdikçe adamın sadece boyu bosu değil, yüzünün de bana benzediğinin farkına vardım. Benden başka bir ben daha var mıydı dünyada?

Sanmıyordum. Yoktu. Olamazdı. Kızıltaş'ın boşluğu da bunun muhtemel olmadığını gösteriyordu bana üstelik; ama Tanrı'nın varlığına, ve orada, o gece, Kızıltaş'ın boş sokaklarında dolaştığına, boş evlere girip cansız bebekleri canlandırdığına, mezarlığın sürülüp yerle düzlenmiş ve biryerlere taşınmak amacıyla insan kafataslarının ve kemiklerinin meşe ağaçları dibine yığıştırılmış olmasına rağmen, Tanrı'nın mezarlığa girip ruhları uyandırdığına ve uyanan ruhlarla yeni bir zamanın başlayacağına inanıyordum.

Fazla soru sormadım adama. Silinmişti yüzünün üzüntüsü. Önünde dikilmiş en sağlam engelleri kırıp geçecek bir güçle bakıyordu yüzüme. Sonra, elleri öne uzalı, bana doğru yürüdü. Gerisin geri çekilesim geldi. Ama çekilmedim. Uzalı ellerinin parmak uçlarında kandil ışıkları yanarak, ayaklarımın dibindeki çimleri, badem ağacını, yolun kıyısındaki bağın asmalarını aydınlatmıştı. Sonra elleri ellerimde, göğsü göğsümde, soluğu soluğuma karışık; omuzlarımın üstüne yüklenmiş çökertici bir ağırlıkla dizlerime düştüm.

Güçlükle ayağa kalktığım zaman adam yoktu görünürde.

«Halûk!» diye seslendim yavaş bir sesle.

Cevap çıkmadı.

«Halûk!» dedim tekrar.

Ve içimde, gene yankı gibi, boğuk bir ses:

«Ben yok'um,» dedi.

Çevreme göz gezdirdim. Aynı ses:

«Arama. Ben yok'um. Ama sen varsın. Az önce gördüğün adam bir adam değildi; sadece bir gölgeydi,» dedi.

Bunu sana anlatamam, Anneciğim. Ben yeniden doğuyordum. Nasıl ve nerden geldiğini bilmediğim bir güç doluyordu içime. Demincek omuzlarıma çökmüş ağırlıktan çok daha ağır yükleri taşıyabileceğimi, uzun yollar yürü-

yebileceğimi orada, o gece, o badem ağacı dibinde benim için yeni bir hayatın başladığını, bu hayatta tüm güçlüklere göğüs gerebileceğimi iliklerimde hissediyordum.

Sonra yürüdüm, Anne. Mezarları yerle bir edilmiş mezarlığı geçtim; bir zamanlar Topkaya şirketine ait aşevi önünden geçtim, boş sokakları geçtim. Duvarlarda müstehcen yazılar, verandalarda kusmuk, eşiklerde gelinliklerin kupkuru kokuları... Dönüp bakmadım bir daha Kızıltaş'a.

Şimdilik bu kadar. Yattığın yerde rahat uyu, Anneciğim.

İkinci Mektup

Anneciğim,

Bizim Kızıltaş'ın tragedyasını sana bir kez daha hatırlatmakla seni üzdüğümü sanıyorum. Özür dilerim. Başka ne yazabilirim? Kızıltaş'ın sözünü etmeden sana mektup yazmak zor. Hemen hemen imkânsız. Ama senin ruhunu fazla incitmek ve yormak istemiyorum. Peki. Elimden geldiğince kendim için, ve kendi kafesimde, saklayacağım Kızıltaş'ı.

Benim nice olduğumu merak ediyorsundur. Hoş, sadece sen değil, ben de merak ediyorum, Anne. Zaman zaman gidip aynaya bakıyorum. Aynada bir yüz görüyorum. Aynada gördüğüm bu yüz benim yüzüm mü diye soruyorum kendime. Değil gibi geliyor bana. Aynadaki yüzle iç dünyam arasında önemli bir ayrılık var. Yansıtmıyor içimi yüzüm. Sokakta kimliğimi bilmek isteyen biri beni emekli bir hamal, sokak süpürücüsü veya Ermeni tuhafiyecisi sanabilir ama, benim benden başka bir ben olmadığımı hiç kimse düşünemez.

İhtiyarladım demiştim önceki mektubumda. Bu, bir gerçek. Saçlarım kır. Alnım az buruşuk. Kulaklarımda, kafatasımda, dirseklerimde -sürekli ilâç kullanmama rağmen- bir türlü gideremediğim Psiorasis. Ama dişlerim, eksik olanları hesaba katmazsak, hâlâ bir zamanlar Topkaya

yukarlarında keçilerin Kızıltaş'a indikleri yolun kıyısındaki kızılcıkları ısırıp yediğim dişler.

Yorgun olduğum zamanlarda yüzümü bir maske gibi görmekten alamıyorum kendimi. Evet, bir maske. Kansız, soğuk, duygusuz, boz. Ve bu maske üstünde kapkara iki delik. Ama üzmüyor beni yüzüm. Gerçi nefret ediyorum öyle bir anda kendi kendimden. Freud'a göre normal bir mutsuzluk bu. Nefret ettiğim kadar severim de kendimi. Üstelik o kara iki delik içinden göğün mavisini görebiliyorum. Sadece göğün mavisini değil; Regent Park havuzunda kuğuları, sokaklarda sütyensiz geçen kızların ince buluzları altında sıcacık ve dipdiri memelerini, vitrinlerde en şık gelinliklerle donalı donuk mankenleri, istasyon duvarlarında boyları otuz metreyi aşan ve hayata meydan okuyan gitarlı Elvis'leri, kilise kapılarına asılı 'İçeriye gir. Kurtarıcın hazreti İsa bekler seni' levhalarını; çiçekler soldu ya bizim bahçelerde, Earls Court ve yöresinde gün günü görüyorum Çiçek İnsanları ve Bromton mezarlığının demir parmaklıklı duvarı dibinden geçerken, günün birinde orada, o mezarlığın kuytu bir köşesinde yatacak olan bedenimin ardından ne senin, ne de Saniye'nin dualar söyleyemeyeceğinizi düşünüyorum yeisle. Ama gözlükçüye minnettarım.

Yeni gözlüklerimde kusur falan yok, Anne. Saate bakıyorum: onbire beş var. Geçiyor zaman. Yalnızlığımdan şikâyet ediyorum. Ama üzüntüm yersiz. Ben hâlâ hayattayım, ve doğduğuma pişman değilim.

Dün de seni düşünüyordum.

Hayır, düşünmüyordum; hatırlamak demek düşünmek değildir. Bugünlerde adına Simferopol denir ya, ben gene eskide gibi, Akmescit diyeceğim.

Evet, Akmescit.

Fontannaya sokağında 19 numaralı evi sen de iyi hatırlıyorsundur. Basit bir manzara. Evin, bir zamanlar (Büyük

Ekim Devrimi'nden önce sanırım) yeşile boyalı avlu kapısı önünde bir akasya ağacı vardı. Dal budak adına bir şeyi kalmamıştı kof gövdesinde. Ama zamanın inadına çiçek açardı her bahar, çürük kara dişleriyle gülen yarı deli bir ihtiyar adam gibi.

Biliyorsun, Karaim sokağındaydı okulumuz; normal bir yürüyüşle Fontannaya'daki evin yirmi dakika kadar uzağında. Ama normal yürümezdim ben. Kantar'ın yukarlarında oturan Selma'yla çıkardık okuldan. Karaim sokağını o önde, ben hayli arkada geçerdik. Ama Kantar'a yaklaştıkça Selma yavaşlardı, arada başını çevirip kaçamak bir bakışla bakardı bana ve arkasından geldiğime emin olunca, başı göğsüne düşük, kaldırımda bir şeyler arar gibi yavaşlardı. Kendisine yaklaşırdım. Selma'nın başı hâlâ göğsüne düşük, ara ara biribirimizin yüzüne bakarak, eve dek yan yana yürürdük sessizce.

Ah, benim gizli özlemlerim!

Çocukluğumda bir incir ağacı vardı Soğuksu yolunun taş duvarı üstünde. Babamla kıyıya inerken, dibinde durup ağaca bakardım. «Baba,» derdim, «incir yok bu ağaçta.» «Var oğlum, var,» derdi babam. Ben görmüyordum incirleri ama babam görüyordu işte.

Babam, sadece incirleri, değil, hayatta başka şeyleri de iyi görüyordu sanırım. Aksi takdirde tutuklanmazdı elbet. Tam bir yıl kaldı hapishanede. Sonra serbest bırakıldı. Ama Kızıltaş'a dönmedi. Biliyordu, Kızıltaş'ta ocağı sönmüştü çoktan. Günlerce Akmescit pazarında dolandı, geceleyin pazar kulesi dibine yatıp uyudu; sonra dini bütün bir Tatar kendisine acıyarak Fontannaya'daki izbeyi kiraya verdi, aylığı seksen kapiğe.

Avluda, bizim izbeden başka, tek katlı ve kızıl kiremit damlı, çift odalı üç ev daha vardı; avlunun orta yerinde ise zincire bağlı Barjom ve kulübesi. Evlerin birinde bir Kı-

rımçak ailesi (aile sahibinin adı Aron Hofman'dı sanırım), ikincisinde kocasız ama benden tam beş yaş büyük piyanist oğlu Rüstem'le Gülsüm Şerife, üçüncüsünde ise, avluda ve sokakta kendilerine pek rastlamadığımız -savaş öncesi yıllarda Tinçerov'un Akmescit Devlet Tiyatrosu sahnesinden hiç inmeyen «Altayskiler» piyesindeki burjuva boku soyundan- bir çift oturuyordu. Dediğim gibi, bu çift üzerine ne sen, ne de ben çok bir şey bilmiyorduk ama Ambasador markalı bir radyo sahibi olduklarının ve geceleyin İstanbul radyosu yayınlarından Kadın Korosu ve saz müziği dinlediklerinin avluda oturanlar pekâlâ farkındaydılar.

Dönelim Selma'ya.

Yeniden Selma'ya dönmemi, hatta bu mektuplarımda Selma'nın sözünü etmemi gülünç bulacaksındır belki; ama, benim o yıllardaki durumumda Selma'yla ilişkilerimin önemli bir anlam taşıdığını sanıyorum. Gerçi bu ilişkim okuldan döndüğümüzde Selma'nın kitaplarını da kendi kitaplarımla birlikte taşımamdan, Kantar'ın yukarlarında Selma'nın, kitaplarını elimden alıp koltuğu altına sokuştururken, elimi buluzunu geren memesine değdirmekten öteye geçmiyordu; ama Selma'nın buğulu bakışlarında, sisli bir havuzun sularında gibi, ilk kez kendimi, belki de sadece yansımı, ama kendi yansımı görmeye başlamıştım. Kendi yansımdan başka bir şey göremezdim aslında. İncir ağacı yoktu Fontannaya'da, Hastalar bağının asmaları yoktu; ne kelebek, ne kertenkele; ne taze ekmek, ne de Topkaya Şirketi; akasya ağacının gölgesinde uyuyan kedi, bozuk kaldırımda ringa kemiği, kulübeye bağlı Barjom, ve sakacının avlu kapısına, eve bıraktığı dört kova suyun karşılığına dört kapik borcumuz unutulmasın diye tebeşirle çiziştirdiği dört çızık...

Sen hayli değişmiştin, Anne. Kızıltaş'tayken gözlerinin içindeki ışıltılar sönmüş, saçların kırlaşmış, yüzün sararıp

süzülmüştü; pantolonuma yeni bir yama yamamadığın zamanlarda mindere oturup saatlerce, hatta günlerce, ak atkın altında Kur'ân okur veya duaya gömülürdün. Niçin? Kızıltaş'a dönmemiz için mi? Ölmüşlerin ardından mı? Kurtuluş mu bekliyordun yoksa? Ölmüşler ölüydü. Kefenlere sarılı mezarlığa mı gömülü, sürgün trenlerinden kefensiz yamaç dibine mi atılı- ölmüşler gene de ölüydüler, Anne. Kokarlardı bir süre; sonra etleri çürüyüp dökülürdü, kemikleri toprağa karışıp giderdi. Seni öyle gün günü duada gördükçe çileden çıkıp, «Anne, günün birinde bizim sakacı delirir de buraya girip, Kur'ân'ını okurken şu minderin üstünde seni boğmak isterse, Tanrı gelip kurtarır mı seni acaba?» diye sorasım geliyordu.

Hoş, sakacı boğup öldürmedi seni. Ama sen ölüsün. Kefenle mi, kefensiz mi, ve nerde yattığını bilmiyorum. Bugünlerde düşünmüyorum da. Hem sen gerçekten ölmedin ki. Sen benimle birlikte ve benim kafesim içinde yaşıyorsun. Ve yaşıyacaksın, Anne; düşler gerçeğe dönüşene dek yaşayacaksın, Anne.

Dönelim Fontannaya'ya.

Zaman geçtikçe kendimi daha iyi tanıyordum. Artık yalnızca sisli havuzlarda değil. Yıllar yılı dizinin dibinde tutup okşadığın filiz, yetişip bir ağaç olmuştu, dal dal, budak budak; ve özlem tohumlarıyla yüklüydü bu ağaç. İyi hatırlıyorum, cuma günleri erken dönerdim Fontannaya'ya. Sen dikişini kapı önüne çıkarır, alçak tabureye otururdun. Kimseler yoktu avluda; yalnız zincire bağlı Barjom karnı üstüne uzalı, sana bakardı soluk soluğa. İzbenin küçük penceresine çekili örtüden, içeride beni içi su dolu çamaşır teknesi, sabun ve babamın eski, ama yıkanıp ütülenmiş gömleğinin beklediğini anlardım. Ve aklımda Selma, saç teknenin içinde beni öyle çırıl çıplak görmesini arzuladığım o günlerdeydi sanırım, Kızıltaş' tan, belki sen-

den de koptuğumu, gizli bir gücün beni kolları arasına alıp uzak ve meçhul bir yerlere götürdüğünü hisseder gibi olurdum. Gene de uzaklaşamıyordum senden bir türlü. Yalnız çamaşır teknesinde yıkanmama son vermiştim. Cumaları Belediye ortak hamamı; cumartesi günleri kömür deposu ötesindeki düzlükte gençlerin oynadıkları amatör futbol maçı; pazarları şehir parkı - kol kola gezen kızları uzaktan ve bir hayalî aşk şemsiyesi altına alıp, onlarla gezinirdim. Doğrusu, onlar gezinir, ben ise uzaktan gözlerimde aşk ateşleri yakıp, özlemlerimi ısıtırdım. Ama ortalık karanlıklaşırken, özlemlerim sönük, kulaklarımda Salgır'ın kıyısındaki akçaağaçlarından gelen karga sesleri, sana dönerdim gene. Sen mutluydun, Anne. Tuhaf bir mutluluktu bu; ama mutluydun ve ben, bir kara sevdanın kara mutsuzluğundan kopan bir sesle türkü söylerdim sana tek göz evin loşluğunda.

Gide gide vardım bir kara taşa
Yazılanlar gelir bu garip başa

Bir akşam, gene şarkı söylerken, kapı tıkırtısı geldi kulağıma. Sen şaşkın, bakışlarını yüzüme çevirdin. Babam tutuklandığı günden sonra ne zaman kapı tıkırdasa korku rüzgârı eserdi evin içerisinde. O akşam da korku dolu gözlerinle bakıyordun bana. Sonra kalkıp titreyen elinle kapıyı açtın.

Kapı arasında uzunca boylu, biryantinli kara saçları özenle arkaya taralı, sırtında sakız akı gömleğinin kolları sıvalı, bacağında geniş paçalı açık mavi pantolonu ve ayaklarında yepyeni sarı ayakkabılarıyla bir moda dergisi sayfaları arasından çıkmış erkek modelin renkli fotoğrafı gibi Gülsüm Şerife'nin oğlu Rüstem duruyordu.

Rüstem'i ilk görüyordum yakından. Öyle sessiz ve benimle ilgisiz, kapı arasında durarak, sac sobaya, duvarda çiviye asılı sac tekneye bir süre baktı. Sonra bakışları, demir kerevetin ayakucunda, kendimizle Kızıltaş'tan getirdiğimiz, odanın öteki eşyalarına uyumsuz, kahverenginde kocaman gövdesiyle yitik, ama henüz unutulmamış tok bir hayatın sembolü gibi duran antika saate takıldı.

Bakışlarını saatten ayırıp yüzüme yönelttiği zaman kendisiyle aramızdaki uzaklığı ölçer gibiydi. Sonra başını eğdi; nasıl bir amaçla gelip kapıyı çaldığını düşünen bir hali vardı. Bakışlarını tekrar yüzüme kaldırdığı zaman gözlerinin içinde soğuk bir gülümseme belirdi. «Yenge,» dedi; gözleri hâlâ o soğuk gülümsemeyle gölgeli, «Oğlunun güzel bir sesi var.. şu pencereyi açar mısın, biz de dinleyelim biraz.» Ve fazla ses etmeksizin çekip gitti.

Ben memnundum; daha fazla senin hesabına. Kızıltaş'tan çıkalı ilk olarak, avlu komşuları arasından biri konuşmuştu seninle. İçinde, demincek esen korku rüzgârının yerini sevgi rüzgârının aldığını; aynı zamanda senin çileli, çileli olduğu kadar da sevimli dünyanın, zamanın korkunç kuyusu dibine düşüp gözden kaybolmadığını, gülen gözlerinde görüyordum.

Bu olaydan sonra Rüstem'i daha yakından tanıdım. Tavrı, o akşam gördüğüm gibi, soğuk ve ilgisiz değildi.

Bir gün avluda yüzyüze geldik. Kıyafeti gene şık; az önce Barjom'u yedirmiş olacaktı ki, kulübenin az uzağında durmuş, karnı üstüne uzalı yatan köpeğin başı ucundaki boş çanağa bakıyordu. Beni görmüyordu Rüstem. Belki de görmezlikten geliyordu. Evimize giriyordum ki, bakışlarını Barjom'dan ayırmaksızın, «Hey!» diye seslendi. Duralayıp çevreme göz gezdirdim. Avluda Rüstem' den başka kimseler yoktu. O güne değin bana Esmer diye, Bala diye, Tosun diye, hatta Yiğit diye seslenenler olmuştu, ama, Hey'i ilk

duyuyordum. Hoş, bir Hey'dim işte. Hey'liğim biraz da hoşuma gitmişti doğrusu, çünkü Rüstem'in güçlü sesinde, beni küçük görmekten fazla, bir çeşit tabiî yakınlık gizlendiğini sezinler gibi oldum.

İki adım Rüstem'den yana atarak:

«Ben mi?» diye sordum.

Ses etmedi. Eğilerek köpeğin sırtını sıvazladı; ve öyle yarı eğili, köpeği okşarken, başını benden yana çevirdi.

«Senden başka biri mi var avluda?»

«Var,» dedim.

«Kim?» diye sordu.

«Köpek,» dedim.

«Köpeğin adı Barjom. Ben Barjom demedim ki; hey, dedim.»

Ve doğruldu. Şimdi yüzü az gülüyordu. «Teşekkür,» dedi.

Neye teşekkür ettiğini bilmiyordum. Yanıma geldi, elini omuzumun üstüne koydu, bende benim bilmediğim, belki bende olmayan bir şeyi görmek ister gibi baktı yüzüme.

«Yaşın kaç?»

«Onbeş.»

«Onbeş ha!..»

İçinden geçenleri dışa vurmaktan sakınır gibiydi. Saçlarını düzeltmek için elini kaldırdı; ama az önce Barjom'un sırtını sıvazladığını hatırlamış olacaktı ki, elini yüzü önünde tutarak avucunun içine baktı. Ve bakarken tırnak ucundaki eklem yerinden kesik işaret parmağını gördüm. Şık giysileri ve otoriteli sesi kadar kesik parmağı da Rüstem'in kişiliğine uygun, hatta yakışır gibiydi.

Bakışları hâlâ yüzümdeydi. Ama aradığını bende bulamayacağına inanmış bir tavırla, pantolonun cebinden mendilini çıkarıp avucunun içini sildi. Artık bakmıyordu bana. Ama benimle ilgisini kesmiş değildi.

«Sesin güzel,» dedi. «Çok güzel... Hazine doğrusu. Kadınlar bayılırlar böyle bir sese. Seni Çingene kulübüne götürmek isterdim. Ama bekleyelim... Okulu bitir önce.»

Yanımdan içe dönük bir gülümsemeyle ayrıldı.

Bu ilk konuşmamızdan sonra bir gün Rüstem beni oturdukları eve davet etti. Annesi Gülsüm Şerife çay demledi. Masada gümüş tabak içinde Torgsin* bisküvileri, Torgsin lokum ve Torgsin portakalı. Çaylarımızı içerken, pencere desteği üstünde iki süslü küçük vazo arasında duran, bahriye üniformalı genç bir adamın boy fotoğrafına takıldı bakışlarım. Gülsüm teyze fotoğrafa baktığımın farkındaydı sanırım; kalktı, bardaklarımıza yeniden çay doldurdu; sonra pencereye gitti, fotoğrafı kaldırdı, önlüğüyle çerçeveli fotoğrafın camını sildi ve özenle tekrar önceki yerine yerleştirdi. Rüstem de fotoğrafa bakıyordu şimdi. Gülsüm Şerife'nin gözlerine yaşlar toplanıyordu. Derken, önlüğü dudaklarında, dönerek odadan çıktı. Rüstem, uzun uzun ve dikkatlice anlatılması gereken bir olayı, kopuk kopuk ve bir çırpıda söyleyiverdi:

«Âbiyim... Bir kaza sonucu öldü... Ne zaman fotoğrafa baksa gözleri dolar annemin.»

Ben fotoğrafa dalmıştım. Ama fotoğraf bir fotoğraf değil de bulmaca gibi bir şeydi gayrı.

Bakışlarımı Rüstem'e çevirdim. Yüzü değişiyordu. Pencere örtüleri arasından sızan güneş ışığında kara saçları bile sarıya çalıyordu. Derken ayağa kalktı. Kapıda asılı ceketinin cebinden bir paket sigara ve kibrit aldı, önceki yerine döndü. Tedirgin durumuna hakim olmaya çaba harcadığı besbelliydi. Bir sigara yaktı. Sigara dumanını içine çekerek acı acı konuştu:

---

* Torgsin: O yılların altın karşılığında yiyecek satan devlet- mağazası.

«Piyanist derler bana.. ama değilim. Benim piyanistliğim Çingene kulübünde bir Tango, bir Fokstrot ve ikisi arasında Yalı Boyu Gezersin Güzeli çalmaktan öteye geçmez. Gerçek piyanist âbiyimdi. Müzikle yaşadı kısa ömrünü. Sivastopol'da Deniz Kuvvetlerinde hizmet etti iki yıl. Döneceği günü iple çekiyordu. Konservatuar'a girecekti dönünce. Nasip olmadı...»

Susarak uzunca bir süre tabaktaki bisküvilere baktı. Sonra tabaktan iki bisküvi aldı, baş işareti ile ikinci odaya açılan kapıyı gösterdi. İkimiz kalktık. Rüstem kapıyı açtı.

Minicik bir oda. Karşıki duvar dibinde piyano. İki iskemle arasında alçak bir kürsü, kürsü üstünde gramofon; ve kapıda askıya asılı bahriyeli pantolonu. Ben, kapı arasında durmuş, piyanonun ışıltılı kapağında kendi yansıma bakarken, Rüstem açık pencere dibine gitti, köpeğe bir bisküvi attı. Deminki üzüntüsü dağılmış gibiydi. Hâlâ köpeğe bakarak:

«Âbiyimin köpeği,» dedi. Az sustu. Sonra, «Onun bir öyküsü var; biliyor musun?» diye sordu.

«Bilmiyorum,» dedim.

«Bilmek ister misin?» dedi.

«Evet, isterim," dedim.

Odadan çıktı. Ve elinde fotoğraf, hemen geri döndü.

İskemlelere oturduk. Rüstem fotoğrafı çevirdi; fotoğrafın arkasındaki şiiri okumaya başladı. Sesi yavaş ama içten ve sıcacıktı.

Ben bir köpeğim,
Suç değil ya köpek olmak.
Ne aklım var, ne hâfızam,
Suç değil ya
Karanlığa havlamak.

Dört yavru doğurdum,
Küçücük dört yavru.
Gözlerinin moru
Gün ışığıydı benim için
Dişlerimle korudum.

Ama bir gün bilmem neden
Soluğumu yitirdim.
Ah benim gözü mor yavrularım!
Ve söndü gün ışığı gözlerimden.

Odaya ağır bir sessizlik çökmüştü. Elleri arasında tuttuğu fotoğraf ağırdı; ağırlığıyla bir parça demiri andırıyordu. Ayağa kalktı Rüstem. Çerçeveli fotoğrafı piyanonun üstüne yerleştirdi ve sırtı dönük, açık pencereden gene köpeği seyre daldı. Sessizlik uzadıkça yorucu oluyordu. Sessizliğe ben son verdim.

«Sen mi yazdın şiiri?»

«Hayır, Ağabeyim,» dedi Rüstem.

«Barjom için mi yazdı?»

Başını salladı.

«Sadece Barjom için değil, tüm köpekler için sanırım.» Ve, bakışları hâlâ dışarda zincire bağlı köpekte, devam etti: «Küçük bir çocuktum, ama iyi hatırlıyorum. Uzun, kara tüylü, iri yarı bir hayvandı. Başı boş gezerdi sokaklarda. Salgır'a dek açılırdı bazı günler. Ama akşam ortalık karanlıklaşırken avluya dönüp şu kulübenin içerisinde uyurdu. Huylu ve sevecendi. Ağabeyim benim köpeğim diye övünürdü ya, doğrusu tüm sokak çocuklarının köpeğiydi. Ekmeklerini paylaşırlardı onunla. Ekmekleri yoksa çenesini açıp lâğımda buldukları bir ringa kemiğini, bir mısır koçanını sokuşturmağa çalışırlardı ağzına. Barjom'un çenesi sımsıkı, kafası bir yana bükük, alay mı ediyorsunuz

benimle dercesine bakardı çocuklara. Salgır'da yüzmeye, kömür deposu ötesindeki sahada gençlerin oynadıkları futbol maçlarına onsuz gitmezlerdi çocuklar. Orada çimler üstünde çocuksu bir coşkuyla koşup oynardı onlarla. Koşuşmadıklarında ortaklaşa kucaklarında taşırlardı köpeği; ya da yere yatırıp ak karnını, memelerini kaşırlardı; Barjom'sa duyduğu hazla ağzı açık, dört bacağı havaya dikili, akpak dişleriyle güler gibi olurdu. Ama günün birinde aniden kayboldu Fontannaya'dan köpek. Ağabeyim akşam saatlerine dek Barjom'u bekledi. Köpek dönmedi. Ertesi günün akşamı da dönmedi avluya. Çocuklar sokağı aradı taradılar; ama Barjom, suya batmış bir taş gibi, kaybolup gitmişti ortalıktan. Hafta geçti, köpek dönmedi. Çocuklar unuttular köpeği. Ağabeyim de avlu kapısı önünde Barjom'u beklemesine son vermişti. Barjom'u Fontannaya'da görmekten umudumuzu kestik derken bir akşam çıkageldi. Ortalık iyice karanlıklaşmıştı. Akşam yemeğine oturmuştuk; dışardan bir köpeğin boğuk havlaması geldi kulaklarımıza. Ağabeyim sokağa attı kendini. Avlu kapısı dibinde duruyordu Barjom. Kapıyı açtı. Köpek, suçlu bir bakışla, kuyruğu ard bacakları arasına kısılı, tıpış tıpış yürüyerek, kulübesine girdi.»

Sustu Rüstem. Köpek üstüne fazla konuşmak istemiyordu galiba ki, eğilerek kürsünün üstünde duran gramofonun kolunu çevirdi.

Rüstem'in bana Barjom'un serüvenini öyle uzun uzun anlatmasının sebebini bilmiyordum: Doğrusu biraz da tatsız buluyordum ve Barjom'un öyküsünü dinlemektense gramofon'daki plağı dinlemeyi tercih ediyordum. Ama gramofon plaksızdı ve Rüstem beni müzikle ağırlamak niyetinde değildi. Elleri dizlerinde, kesik parmağına bakıyordu. Ve bakarken, «Bu kadar,» dedi.

«Ne?» diye sordum.

«Barjom,» dedi Rüstem. «Barjom'un özgürlüğü o güne dek sürdü ancak.»

«Köpek bu! Kulübeye bağlıymışsa ne olmuş?»

Rüstem şaşkın bir bakışla süzdü beni.

«Biz insanlar bile az çok zincire bağlıyız. Barjom yaşıyor işte. Önemli olan da bu aslında. Üstelik karnı tok.»

Filozofça konuşmamın Rüstem'in yüzünde yansıtacağını umduğum etkiyi aradım. Yüzü ve gözleri içinde bakışları, değişmemişti. Hâlâ ellerine bakarken:

«Yaşamıyor,» dedi Rüstem.

Başımı kaldırıp açık pencereden köpeğe bakasım geldi; ama bakmadım. Barjom'un canlı ve kulübeye bağlı olduğunu pekâlâ biliyordum.

«Yaşamıyor,» dedi gene Rüstem; ve artık rahat, ölçülü, ama ölmüşlere gösterilen saygı kabilinden bir sesle Barjom'un serüvenini anlatmasına devam etti: «Günler, haftalar geçti; Barjom çıkmadı kulübeden. Yalağını başı ucuna koyuyordum ki, kulübenin içersinde dört yavru köpek gördüm. Coşkuyla ağabeyime seslendim. Aynı zamanda elimi birbirlerine sokulmuş, Barjom'un karnı üstünde uyuyan yavrularına uzatmıştım ki, Barjom, titreyen dudakları arasından dişlerini göstermesiyle yavrularına uzalı elime saldırması bir oldu. Acı hıçkırıklarımı duyan komşular avluya döküldüler. Sokağın öteki evlerinden de insanlar koşuyorlardı avluya. Her kafadan bir ses çıkıyordu. Ben, üstüm başım kan içinde, bu odada boğula boğula ağlıyordum. Ötesini iyi hatırlıyorum. Derken dışarda tüfek patladı. Neden sonra, ben babamın kucağında, hastaneye gitmek için avludan çıkarken, kulübesi önünde cansızca yatan Barjom'u gördüm.»

Şimdi Rüstem, Barjom üzerine söylediklerinin bende yarattığı etkiyi görmek ister gibi bakıyordu yüzüme.